

НУТҚИЙ АКТЛАР ТАНЛОВИ ВА ВОҚЕЛАНИШИ

Нуралиева Озода Норбоевна

Самарқанд давлат тиббиёт университети Тиллар кафедраси ўқитувчиси

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7927049>

Аннотация: Шундай қилиб дискурда билвосита нутқий актларни воқелантириш воситалари турлича. Шу имкониятга эга бўлган лисоний шаклни танлаш суҳбатдошларнинг когнитив қобилияти ва мулоқот контексти билан боғлиқ.

Калит сўзлар: пропозиция, прагматик, стратегия, транспозиция, иллокутив, когнитив.

ПОДБОР И РЕАЛИЗАЦИЯ РЕЧЕВЫХ АКТОВ

Аннотация: Таким образом, в дискурсе различаются средства повествования косвенных речевых актов. Выбор языковой формы, обладающей такой способностью, зависит от когнитивных способностей и контекста общения.

Ключевые слова: пропозиция, прагматик, стратегия, транспозиция, иллокутив когнитив.

SELECTION AND PRESENTATION OF SPEECH ACTS

Abstract: Thus, the means of indirect speech acts in discourse are different. The choice of linguistic form with this possibility depends on the cognitive ability of the communication.

Key Words: proposition, pragmatic, strategy, transposition, illocutionary, cognitive.

КИРИШ

“Пресуппозиция муайян гапнинг тўғри қўлланиши ва тўғри англаниши учун имкон берадиган олдиндан маълум бўлган билимларнинг жами” эканлигини эътироф этишган олимлар унинг контекст ва вазиятни ўз ичига олишини қайд этишаётиб пресуппозиция нутқ иштирокчиси учун маълум бўлиши ёки, ҳеч бўлмаганда матндаги пропозицияни мантиқий таҳлил қилиш орқали аниқлаб олиш мумкин.

Энди ёш инглиз ёзувчиси Б.Ҳоунинг *The Peaches* номли ҳикоясидан қуйидаги парчани келтирамиз:

“I told you before. She’s having a tough time, she’s on her own, and could do with a bit of support. And I thought this would help normalize things”, he said, using the some measured voice.

- “Normalise things – what. Us that? Oh, of course you screw your pupil – barristev, she makes mistake of falling in love with you, and then you tell her you’re not going to leave your wife. And now you feel responsible, so she can come here, and I have to cook dinner. You will have fulfilled you responsibility and everything will be normal. Is that what it is?”

“You are being a bitch, Ellie. Claudia is having hard time and yes, I do feel responsible”.

“Mark, do you love me?”

“Why do you always have to be so needy? I am here, aren’t I? You, the children, we have all of this”, he answered, with his arms gesturing outwards.

Суҳбат эр–хотин ўртасида кечмоқда. Маркнинг шанба куни бўладиган туғилган кунига Клавдияни чақириш ҳақидаги таклифини хотини ҳар қандай йўл билан бекор қилишининг йўлини қидирмоқда. Эллининг рашки шу қадарки, у тўхтовсиз гапириб эрининг айбини бўйнига қўймоқчи. Унинг гаплари ягона коммуникатив мақсад занжирига бирлашиб, ўзига хос кластерни ҳосил қилмоқда. Бундай прагматик стратегиянинг танлови натижасида шакланган нутқий тузилма ҳам макро нутқий акт мақомига эга бўлади.

Коммуникатив мақсадни имплицит тарзда рўёбга чиқаришнинг кўп марта синовдан ўтган стратегик усулларидан бири билвосита нутқий актларга мурожаат қилишдир. Билвосита нутқий акт фаоллашувида тингловчи назарда тутилган маънони маълум мантиқий амалларга асосланган ҳолда англайди. Бундай яширин маънони шакллантираётган сўзловчи эса вазиятга мос келадиган коммуникатив стратегия амалларидан фойдаланади.

Билвосита нутқий актларни ажратиш ва таснифлаш борасида прагмалингвистика соҳасида турли фикрлар билдириб келинмоқда (Шомахмудова 2022). Илмий адабиётларда ушбу ҳодиса кенг ва тор миқёсда талқин қилиниши кузатилади. Кўпчилик тилшунослар гапларнинг ҳар қандай функционал ва мазмуний ўзгаришида прагматик транспозиция ҳодисаси юзага келишини эътироф этишга мойилдирлар. Бошқалари эса маълум турдаги гапларнинг (дарак, сўроқ ва ҳоказо) уларнинг мулоқот контекстида фаоллашуви ўртасидаги номуқобилликларни тавсифлаш билан банддирлар.

ТАДҚИҚОТ НАТИЖАЛАРИ ВА МУҲОКАМА

Бизнингча, А.Г.Поспелова таъкидлаганидек, шакл ва иллокутив вазифа ўртасида номуқобиллик сезиладиган ҳар қандай нутқий тузилмани билвосита нутқий актлар қаторига киритиш мумкин. Зеро ушбу турдаги нутқий актларнинг қўлланиши сўзловчининг тингловчига таъсир кўрсатишнинг самарасини ошириш истаги билан боғлиқ .

Қуйидаги мисолларни таҳлил қилиб кўрамиз:

Gerald: That is awfully kind of you, Lady Hunstanton (To hester): Will you come for a stroll, Miss Worsley?

Hester: With pleasure. (Exit with Gerald).

(Oscar Wilde. Plays, 1961: 98).

“Why didn’t you let stay and drink?” the unhurried waiter asked. They were putting up shutters. “It is not half past two”.

“I want to go home to bed”.

“What is an hour?”

“More to me than to him”.

“An hour is the same”.

“You talk like an old man yourself. He can buy a bottle and drink at home”.

Келтирилган парчаларнинг ҳар иккаласида ҳам савол шаклидаги гаплар қўлланганини кузатамиз. Аммо ушбу гаплар савол мазмунига эга бўлмасдан, балки таклиф нутқий акти вазифасини бажармоқда. Фақат Геральднинг биргаликда сайр қилишга таклифи унчалик қатъиятли эмас, у кўпроқ илтимос характерига эга. Официантнинг кекса миждозни қолиб яна ичишни давом эттиришга ундаши эса анча қатъиятли эшитилади ва бунга савол тузилмасининг инкор шаклида эканлиги ишора қилади (Why didn’t you let stay and drink?)

Айтиш жоизки, дискурда билвосита нутқий актларни воқелантириш воситалари турлича. Шу имкониятга эга бўлган лисоний шаклни танлаш суҳбатдошларнинг когнитив қобиляти ва мулоқот контексти билан боғлиқ.

Бу ерда билвосита мулоқот стратегиясининг танлови суҳбат иштирокчиларнинг характери ва коммуникатив мақсадига мос эканлигининг гувоҳи бўлаемиз.

Баён қилинаётган билвосита актларни тушуниш учун ушбу суҳбат иштирокчиларининг ижтимоий мақоми ва ўзаро муносабати ҳақидаги маълумотларга эга бўлиш зарур. Мазкур муносабат ҳақиқатдан ҳам мураккаб, Парда раисга райком

секретарининг режаси ёқмас-да, лекин буни очик айтишдан тортинади. Райком секретари хам, ўз навбатида, раис режани бажариш ҳақида бевосита буйруқ бермасдан, унга бошқа йўллар билан таҳдид қилиш орқали ўз мақсадини маълум қилади.

ХУЛОСА

Персонажларнинг ўзаро муносабати ва суҳбат мавзусини аниқлаш сўзловчи назарда тутаётган имплицит маънони англашга имкон беради. Райком секретарининг нутқий ҳаракатлари бир пайтнинг ўзида буйруқ ва таҳдид маъноларига эга. Дискурсолог олим Э.Стоун айтганидек, “одамлар ўз лисоний ҳатти-ҳаракатини суҳбатдошининг ҳатти-ҳаракатига муқобиллаштиришга интилади” (Stone 2008: 147).

Адабиётлар

1. Howe. The Peachers // Fusion: International Ltd., 2015. – P. 19-30.
2. Ernest Hemingway. The Snows of Klimanjaro and other stories. – New York, 1961.
3. Gruber H. Questions and Strategic Orientation in verbal Conflict Sequences // Journal of Pragmatics, 2001. vol. 33. – P. 1815-1857.
4. Haverkate H. Impositive Sentences in Spanish. – Amsterdam: John Benjamins, 1979. – 194 p.
5. Hickey L. The Pragmatics of Style. – L: Routledge, 1989.
6. Mey J. Pragmatics: An Introduction. – Oxford: Blackwell, 1993. .
7. Suszczynska M. Apologizing in English, Polish and Hungarian: Different Languages, Different Strategies // Journal of Pragmatics, 1999. vol. 31. – P. 1053-1065.
8. Trosborg A. Apology Strategies in Natives / Nonnatives // Journal of Pragmatics, 1987. vol. 11. – P. 147-167. dam, 1976.
9. Бузрукова М.М. Илтимос нутқий актининг прагматик ва лингвомаданий хусусиятлари. Филол. фан. бўйича фалсафа докт. (PhD) дисс. автореферати. – Самарқанд, 2021. – 56 б.
10. Ҳакимов М. Нутқий актлар назарияси // Фарғона прагмалингвистик мактаби. – Фарғона: ФарДУ, 2022. – Б. 5-120.
11. Ҳакимов М., Газиёва М. Прагмалингвистика асослари. – Фарғона: Classic, 2020. – 420 б.
12. Шодикулова А.З. The theory of an integrative approach to the analysis of the phenomenon of metonymy. An International Multidisciplinary Conference
13. 2nd Global symposium on humanity and scientific advancements/ 30th December, 2021.Florida, USA. -P.56-57.
14. Шодикулова А. З. МЕДИАМАТНЛАРИНИНГ ЛИНГВИСТИК ТАДҚИҚИ МАСАЛАСИ //МЕЖДУНАРОДНЫЙ ЖУРНАЛ ИСКУССТВО СЛОВА. – 2021. – Т. 4. – №. 2.
15. Нуралиева О. Н. Мослашув назариясининг прагматик таҳлилдаги ўрни //Journal the Coryphaeus of Science. – 2023. – Т. 5. – №. 1. – С. 68-71. 09.